

KAROLINSKA SJUKHUSETS MÅNGFACETTERADE KONSTSKATT

Några minnesvärda skulpturer

Håkan Eriksson och Jan Lindsten

Inledning

Exakt vad som kommer att hända med de gamla byggnaderna och deras innehåll när KS flyttar sin verksamhet till Nya Karolinska Sjukhuset (NKS) är ännu inte känt i detalj. Men det är ofrånkomligt att konsten kommer att påverkas åtminstone i vissa fall. Väggmålningar är i och för sig möjliga att flytta, men kostnaden härför blir i regel mycket stor, och det kan också vara svårt att finna en passande ny placering. Andra typer av verk, som till exempel medaljonger, kan medvetet ha placerats i en alldeles speciell miljö som gör att de tappar sin betydelse om de flyttas. Tavlor av olika slag är däremot ofta ganska lätta att flytta. Skulpturer kan, men behöver inte, vara svårflyttade. Vad gäller skulpturer som finns utomhus har placeringen ofta valts med stor noggrannhet, medan andra erbjuder betydande valfrihet vad gäller placering.

I det följande kommer vi att diskutera några skulpturer på KS som fångat vår uppmärksamhet och kommer då att koncentrera oss på hur de kommit till KS och hur deras placering påverkats av förändringar i sjukhusets och sjukhusområdets struktur. Deras konstnärliga betydelse har däremot behandlats utförligt tidigare (se till exempel Molin C, *Karolinska sjukhuset 1940-1990*.) *En minnesbok* samt Bjurström P, *Konsten på Karolinska sjukhuset* 1997).

Placeringen av Edvin Öhrströms skulptur

Placeringen och belysningen av ett konstverk har självklart avgörande betydelse för hur verket uppfattas och uppskattas. Följande exempel från KS illustrerar detta ganska väl.

Edvin Öhrströms dubbelsidiga friskulptur i röd granit, som Per Bjurström beskriver som en skulptur med en inre monumentalitet (Fig. 1, se även artikeln

Introduktion till en serie artiklar om konsten på KS), har under årens lopp varit placerad på olika ställen på planen framför sjukhusets huvudentré. En orsak härtill är de väg- och kommunikationsförändringar som genomförts med olika mellanrum, en

Fig. 1. Edvin Öhrströms skulptur i röd granit från 1941. Till vänster **Vid sjukhusets portar**, den del som är vänd mot busshållplatsen, och till höger **Den barmhärtige samariten** som vetter mot sjukhusets huvudentré (foto Håkan Eriksson 2015).

annan att sjukhuset kommit att utnyttja lokaler för olika ändamål under årens lopp. Carl Molin skriver i den nämnda översikten 1990: *När skulpturen avtäcktes i maj 1945 dominerade den entrén. Numera är platsen så pass perifer att bara ett fåtal torde lägga märke till konstverket.* I den senare meningen syftar han på att skulpturen stod vid den trappa som gick ned från planen framför apoteket och huvudentrén till den lägre belägna parkeringsplatsen mellan elevhemmet och apoteket i början av 1960-talet (Fig. 2 och 3).

Fig. 2. Den ursprungliga placeringen av Edwin Öhrströms skulptur framför den del av Karolinska apoteket som tidigare var benämnd Vänthallen, se Fig.3) (foto Hans Ekestang 1989, bilden har erhållits från Stockholms läns landstings kulturförvaltning).

Såvitt vi har kunnat utröna var det faktiskt där som den ursprungligen var placerad. I boken *Karolinska Sjukhuset. Redogörelse* av Borell, Forssell och Key 1944 sägs nämligen att *Framför vänthallen kommer Edwin Öhrströms skulptur "Vid sjukhusets grindar" att ställas upp.* Enligt Situationsplan 1938, som var den då gällande detaljplanen för sjukhuset, utgjorde Vänthallen den del av Entrébyggnaden som låg närmast sjukhusets huvudentré (Fig. 3). Huvuddelen av denna byggnad var dock avsedd för apoteket (senare betecknat Militärapoteket följt av Karolinska apoteket).

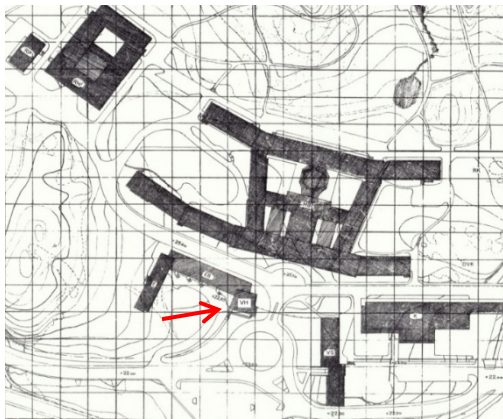

Fig. 3. Detaljer ur Karolinska sjukhusets Situationsplan 1938. Till vänster översikt över huvudbyggnaden samt det byggnadskomplex som omfattade elevhemmet och entrébyggnaden med vänthallen, den senare indikerad med röd pil (E= elevhemmet, EB=entrébyggnaden och VH=vänthallen). Till höger förstoring av elevhemmet och entrébyggnaden. Vänthallen har indikerats med dels röd pil, dels gul färg medan placeringen av Edwin Öhrströms skulptur anges som en grön punkt.

Under den tid då JL var sjukhusdirektör på KS (1990-1994) flyttades skulpturen för att få en mer framträdande plats mot bakgrund av de planeringsförutsättningar som då rådde. Karl Alexander-son, en av de ledande arkitekterna inom White Arkitekter, som aktivt arbetade med planeringen av byggnadsbeståndet på KS, bland annat med Plan 88 som utgjorde ett viktigt steg i sjukhusets utveckling, har beskrivit omplaceringen som följer.

Jag fick ett uppdrag av dig (JL). Antagligen ringde du upp för vi hade goda och täta kontakter. Jag visste inte något om Öhrström (1906-1994) utom att han hade gjort glaspinnen på Sergels torg (som han var bedrövad över, den var ett misslyckande, det lyste och gnistrade inte som tänkt) och det var verkligen så länge sedan den skulpturen kom till. Men jag tänkte att kanske finns han i livet så det är bäst att fråga. Jo, jag hittade honom, ringde upp och sa att hans konstverk från 1941 skulle flyttas och undrade om han kunde hjälpa oss med synpunkter. Han sa att dom brukade pröva sig fram, se hur och var offentliga skulpturer eller konstverk passade bäst på den plats där den skulle ställas upp. **Den barmhärtige samariten** väger säkert flera ton, så det var inte görkligt att flytta omkring den tills det kändes rätt.

Min idé var att då gör vi en attrapp i papp i full skala och fotograferade "Samariten" från alla fyra sidor och klistrade upp bilderna på en papplåda. Den blev ju lätt som en ballong, och vi kunde söka oss fram till den bästa platsen där den skulle fungera arkitektoniskt och rumsligt optimalt. Så Edwin Ö och hans son kom till KS, och med hjälp av pappmodellen sökte vi oss fram till en fin plats. Ett litet smalstrålande ljus sattes upp, så litet att ingen kunde se ljuskällan. Det fanns en förebild i mitt huvud, en liten figur av Liss Erickson i den lilla trädgården bakom Finska kyrkan. Varje vinter får den lilla bronsflickan en liten röd virkad mössa av någon okänd person, och den belyses just så vackert som vi ville åstadkomma med ljuset på "Samariten" under den mörka årstiden. Det glädde mig varje gång jag kom till KS (Fig. 4).

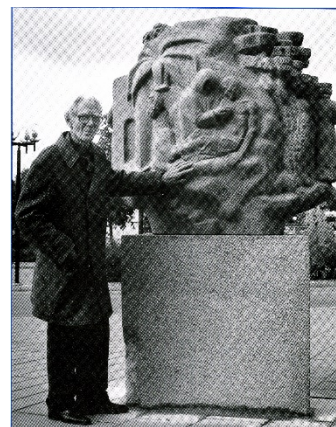

Fig. 4. Ur KSNu8-92. Edwin Öhrström vid återinvigningen av skulpturen. Foto A. Wigant

Pappmodellen blev kvar rätt länge i den korridor där Calle Molin från konstföreningen hade sin klinik. Fotografiet var så verklighetsnära att det blev en grej av den också!

Vid ombyggnaden av planen framför huvudentrén, som gjordes senare för att förbättra för busstrafiken, flyttades skulpturen, men när det gjordes vet jag inte.

Fig. 5. Flygfoto över KS entréområde. Pilen pekar på placeringen av Edwin Öhrströms skulptur 2015 (foto Veijo Mehtonen 2006)

Enligt projektledaren Inga-Lill Bäckström vid Kulturförvaltningens inom Stockholms läns landsting flyttades skulpturen cirka 20m snett bort från sjukhusets huvudentré och Karolinska apoteket 1999. Så där står den nu (Fig. 5), men för hur lång tid vet vi inte. Tillkomsten av NKS kommer sannolikt att innebära att den måste omplaceras igen. Det vore roligt om detta kunde dokumenteras så att enskilda konstverks proveniens kan följas upp i framtiden.

Turning the World Upside Down IV av Anish Kapoor

Centrum för Molekylär Medicin (CMM) på KS invigdes 1997 och drivs sedan starten som en fristående stiftelse, en självständig forskningsinstitution med ett hyresavtal med sjukhuset. Omedelbart när man kommer in genom centrrets huvudentré konfronteras man med Anish Kapoors skulptur **Turning the World Upside Down** som på ett slående och stimulerande sätt lever upp till sitt namn (Fig. 6).). Upplevelsen påminner om den när man som barn med förundran såg hur kroppsbilden förändrades i olika speglar i tivolits Lustiga Hus.

Fig. 6. Anish Kapoors skulptur **Turning the World Upside Down IV**(diameter 2 m) insatt i den väggatrapp som man stöter på omedelbart när man kommer in i CMM:s huvudentré (foto Håkan Eriksson 2015).

Anish Kapoor är född 1954 i Bombay, Indien, men idag bosatt i Bristol, England. I konstkretsar är han sedan länge en internationellt sett mycket väl känd skulptör, vars verk inte sällan blir omdiskuterade då de är både nyskapande och ibland också provocerande.

Skulpturen på CMM skapades och installerades 1999 genom initiativ av institutionens förste föreståndare, prof Lars Terenius, som den 13 januari 2016 beskrev hur detta gick till som följer.

Att bygga upp en byggnad enbart för forskning i en sjukhusmiljö är inte okomplicerat. Grundtanken var att skapa kommunikation mellan basal forskning och klinik och att skapa ett ömsesidigt behov av kontakt till nytta för sjukvård, diagnos och terapi. Tidigt i planeringen bestämdes att CMM skulle ha en restaurang i bottenplanet – den bästa på campus. För att locka in matgäster direkt från entrén och samtidigt skapa intimitet för restaurangen byggdes en vägg-atrapp i entrén. Den visade sig rent praktiskt fylla de ställda kraven. Attrappen var naturligtvis inte estetiskt tillfredsställande. Placeringen var också krävande nära trappor med mycket folk i rörelse i alla riktningar.

Jag hade fascinerats av Anish Kapoor och hans experiment i färgade ("urgröpta") väggar, helmatta, djupblått eller starkt rött som skapar en illusion av djup. När det blev aktuellt hade jag ett samtal med Sune Nordgren, då chef för Malmö Konsthall, som hade en utställning med temat "Betong". Kapoor hade ett verk som bestod av ett konformat "hål" i betong ca 2

m i diameter upptill, ned mot källarvåning. Det var inte möjligt att böja sig över kantbrämet för att se botten. Jag och Nordgren kontaktade Kapoor som vid det tillfället installerade ett verk på Kiasma (museum för modern konst i Helsingfors), ett verk för meditation i ett mörkt rum.

Det var en spännande dag när Kapoor klev ur taxin vid CMM och skådade väggatrappen. Han såg sig om och frågade om det passerar många personer framför väggen. Jag svarade, flera hundra. Han var helt förstummad. Eftersom vi hade flera timmar innan hans plan skulle lämna för London, ringde jag Sune Nordgren, då i Stockholm, och frågade om vi kunde äta lunch på Operakällaren. Vi hade en trivsamt lunch tillsammans, Kapoor berättade att han söker det sublima. Vi nämnde inte projektet på KS, men jag såg att hans hjärna arbetade. Vi bröt upp från lunchen och då sa Kapoor ”vi åker tillbaka”. Vi mätte upp väggen, han ritade en skiss (på baksidan av ett kuvert, och tog några mått). Kapoor visade vid det tillfället på Hayward Gallery, South Bank i London, flera verk bland annat några i rostfritt stål. Jag såg verken och åkte ut till Lisson Gallery och deras verkstad, där Kapoor hade flera verk i rostfritt stål (och olika storlek och djup). Tillsammans med Kapoor, bestämdes den yttre dimensionen för en parabol spegel. Objektet, ”Turning the World Upside Down IV” väger nästan 300 kg, skeppades med specialtransport på lastbil från London och murades in omsorgsfullt av en äldre murarmästare. Verket är således för alltid förenat med byggnaden.

Verket kan ses som en symbol, en parabol mot öster. Den ger också en bild av betraktaren och skapar en illusion av okänt djup. Symboliken kan tolkas på många sätt. Kapoor kom senare att utföra stora verk i offentlig miljö, t. ex. ett enormt verk i rostfritt på Chicago Millennium Park (”Cloud Gate” populärt kallat ”The Bean”) som man kan gå under, och det officiella verket till London-olympiaden. Har KS bidragit till att Kapoor tagit sig an dessa publika verk i mycket oroliga miljöer?

Kapoor bjöds in till en avtäckning. Jag hade dessutom bjudit in Virpi Pahkinen att dansa till musik på trummor och flöjt (Kapoor är född i Bombay). Han var imponerad av hur skulpturen fyller rummet och hur dansen reflekterades i hans verk. Han skrev sin signatur som nu finns monterad på väggen.

Då Anish Kapoors skulptur tillhör en fristående stiftelse är den inte registrerad hos vare sig Stockholms läns landstings Kulturförvaltning eller Statens Konstråd.

Nils Ferlin på bänken

Upplevelsen av ett konstverk nyanseras och berikas inte sällan i de fall man är personligen bekant med konstnären och känner till verkets proveniens i större detalj. I det följande skall vi ge ett exempel på detta hämtat från KS konstsamling.

I samband med bildandet av Karolinska Konstföreningen 1973 lärde en av oss (JL) känna över tandläkaren vid sjukhusets tand- och käkkirurgiska avdelning Carl Molin och hans hustru, konstnären Brita Molin. Genom dem etablerades också en långvarig kontakt med professorn i skulptur vid Kungliga Konsthögskolan Karl Göte Bejemark (1922-2000) (oftast kallad KG) vars offentliga

verk i olika delar av landet är både många och väl kända. Ett av de mest kända är bronsskulpturen **Ferlin på bänken** som finns i Filipstad och vars tillkomst KG vid ett tillfälle beskrev ungefär så här.

KG hade inbjudits till Filipstad av direktören för Wasabröd AB som frågade om han kunde tänka sig att göra ett konstverk som skulle placeras mitt i staden. Han plockade då fram ett Konsumkvitto ur fickan och ritade snabbt på baksidan en skiss av en man på en parkbänk – Nils Ferlin, som varit redaktör för tidningen Bergslagen i Filipstad.

KG hävdade alltid att en skulptör också måste kunna teckna, och det kunde han. Av den anledningen använde han det följande året till att läsa Ferlins verk samtidigt som han gjorde ett hundratal utsökta, tecknade porträtt av den kände poeten, allt för att förstå och lära känna Ferlin bättre (Fig. 7).

Fig. 7. Två blyertsteckningar föreställande Nils Ferlin utförda av K.G. Bejemark 1969 (privat ägo).

Fig. 8. Utkastet i trä till K. G. Bejemarks Ferlinskulptur i KS:s entréhall med en av författarna (JL) också sittande på bänken (foto Håkan Eriksson 2015).

Därefter byggde han 1969 en förlaga till skulpturen i naturlig storlek i form av en plankfigur föreställande Ferlin sittande på en parkbänk iklädd frack och hög hatt (Fig. 8). Just den tekniken kom han sedan att använda flera gånger för att avporträttera personer. Ett av de mest kända porträtten utgörs av den skulptur som är placerad utanför Sveriges Radios entré i Stockholm och som föreställer Sven Jerring intervjuande Gunder Hägg. Slutligen gjordes den bronsskulptur som kom att placeras på Sora Torget i Filipstad (1974).

Tilläggas kan att KG dessutom lät gjuta ett begränsat antal av en

Fig. 9. Multipel i brons av miniskulpturen av Ferlin gjord av K. G. Bejemark (höjd 10 cm, bredd 14,5 cm) (privat ägo, foto H. Eriksson 2015).

miniversion av skulpturen i brons (Fig. 9).

Karolinska Konstföreningen köpte den nämnda förlagan i trä till skulpturen och donerade den till KS 1978. Den fick först stå centralt i entréhallen men måste flyttas på grund av klagomål - en

kvinnan hade tyckt sig se sin nyligen döde man sittande på bänken. Efter ett par år på JL:s tjänsterum återfördes den till entréhallen, och på hösten 2015 då fotografiet, som visas i Fig. 8, togs stod den fortfarande kvar där. Inte sällan såg man någon som satt sig bredvid Ferlin. Men den 3 februari 2016 kl. 10 (vi var där då) flyttades den igen, dessvärre i behov av mindre restaurering. Så i skrivande stund sitter en lätt skadad Ferlin nu på sin bänk längs aulaväggen utanför Provtagningscentralens väntrum.

Tillåt oss att göra ytterligare ett litet tillägg när vi ändå talar om K.G. Bejemark. När KS startade lär det ha arrangerats "storronder" i aulan på lördagarna i fortbildningssyfte (hur ofta vet vi inte). Så småningom dog denna tradition ut. Tillsammans med professor Martin Ritzén försökte JL återuppliva traditionen med sjukhusgemensamma presentationer och diskussioner i början på 1980-talet om än inte på lördagar. Som tack fick varje inbjuden föreläsare en liten multipel av en skulptur utförd av KG (Fig. 10). Även detta återupplivningsförsök dog ut, men ett antal personer kan fortfarande glädjas åt KG:s skulptur.

Fig. 10. *Multipel i brons av den miniskulptur som delades ut på 1980-talet till dem som höll föredrag i KS:s seminarieriserie (höjd 11,5 cm, bredd 20 cm) (privat ägo, foto Håkan Eriksson 2015).*

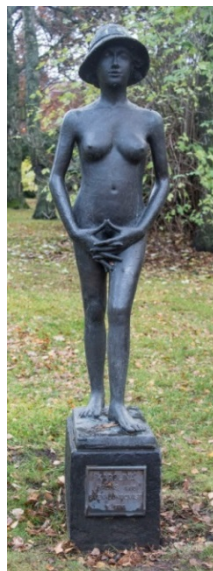
Sven Lundqvists Karolina

KS består som alla vet av ett antal friliggande byggnader av varierande storlek, och sjukhusområdet upptar en yta som är ungefär lika stor som Gamla Stan. Centralt på området ligger den stora och vackra sjukhusparken (Fig. 11). Den kan sägas göra skäl för beteckningen oas eftersom många medarbetare och besökare dagligen tar tillfället i akt att ta en

Fig. 11 . *Karolinska sjukhusets park fotograferad av Peter de Ru i samband med en Karolinadag (ur Peter de Rus och Tanja Blancks bok Karolinska sjukhuset. Bilder 1993).*

paus i den. Den lilla bäcken som söker sig fram från Norrbackabyggnaden längs sluttningen ner mot den damm som ligger nära den bakre delen av huvudbyggnaden bidrar till att göra parken attraktiv. Det gör också den bronsskulptur av Sven Lundqvist (1918-2010) som är placerad vid den övre delen av dammen (Fig. 12). Skulpturen, med titeln Karolina, är signerad och installerad 1985 och avbildar en naken ung flicka med solhatt som en av Sven Lundqvists barnbarn stått modell till. Den lär finnas i två exemplar varav den ena alltså återfinns i sjukhusparken på KS. Det kan vara värt att påminna om att Sven Lundqvist var en mycket välrenommerad skulptör som finns representerad med ett stort antal kända offentliga verk runt om i landet.

Vid den tid då Karolina-skulpturen gjordes bodde Sven Lundqvist och hans familj i Burgsvik på Storsudret på Gotland under somrarna. Inte långt därifrån hade verksamhetschefen på plastikkirurgiska kliniken Björn Palmer sitt sommarställe. Björn Palmer, som sedan länge var bekant med Sven Lundqvist, hade då också ett uppdrag som konstansvarig på KS, och det var genom den personkontakten som skulpturen kom till KS och fick, i samråd med Sven Lundqvist, den placering som den fortfarande har. Det är svårt att tänka sig en bättre placering.

Fig. 12. Sven Lundqvists bronsskulptur Karolina vid dammen i KS:s sjukhuspark (foto Håkan Eriksson 2015)..

Skulpturen är sannolikt donerad till KS men av vem är har vi inte lyckats finna ut.

När skulpturen väl ställts upp fick JL ett brev från en medarbetare på sjukhuset som klagade på att skulpturen var ännu ett uttryck för exploatering av kvinnokroppen. De flesta tyckte nog ändå att den avbildade flickkroppen var mer oskuldsfull än provocerande.

Två verk av Hertha Hillfon

Hertha Hillfon (1921-2013) har beskrivits som den som vid sidan av Anders Bruno Liljefors var en nydanare av keramisk friskulptur. Hennes verk kännetecknas av jordnära ömhet och värme och är känslomässigt starka men aldrig sentimentala. Konstkritikern Joanna Persman skrev den 11 februari 2015 i Svenska Dagbladet att *Hertha Hillfons konst sjunger vardagens lov*. Inte minst därför är hon väl känd långt utöver konstnärskretsar och finns representerad i en mängd konstsamlingar och offentliga utsmyckningar runt om i landet. Efter hennes död bildades föreningen *Hertha Hillfons Vänner* som blev allmänt känd när man förgäves försökte förvärva familjen Hillfons fastighet, en vidunderlig skapelse i form av ateljé, verkstad, trädgård och hem i Mälarhöjden fylld med konstverk.

Hertha Hillfons tilldelades professors namn 1993.

Såvitt vi vet finns det två verk av Hertha Hillfon på KS, men det ryktas att det skall finnas ytterligare ett verk, - ett barnhuvud, - utöver de två som beskrivs här och det skulle vi gärna vilja veta mer om.

Fig. 13 + 14. Hertha Hillfons skulptur av Astrid Lindgren i naturlig storlek 1999. Pilen pekar på placeringen av Hertha Hillfons skulptur vid entrén till ALB (foto Håkan Eriksson 2015)..

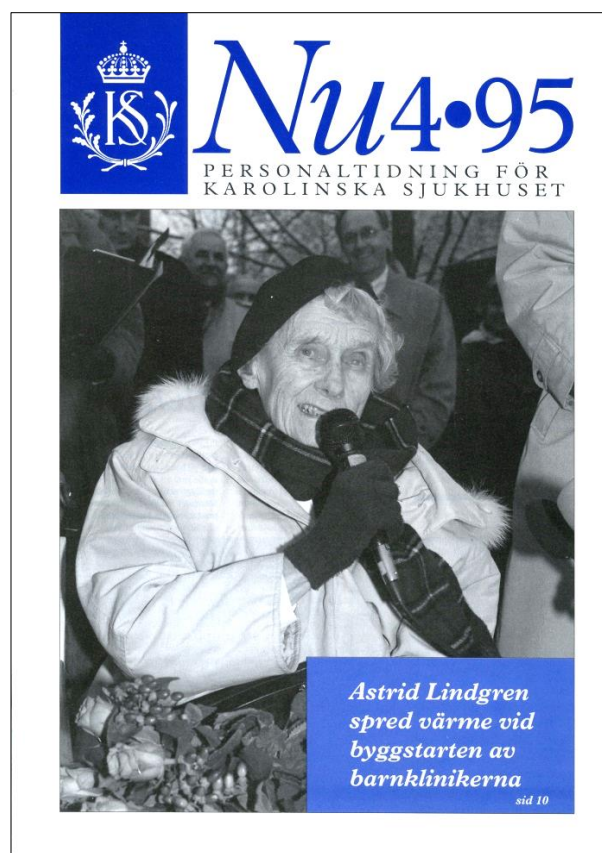

Fig. 15. Astrid Lindgren avporträtterad på omslaget till personaltidningen KS Nu 1995.

Vid entrén till Astrid Lindgrens Barnsjukhus finns helt följdriktigt Hertha Hillfons skulptur av **Astrid Lindgren** i naturlig storlek sittande i en karmstol (Fig. 13, 14 och 15). Exakt vilket år den färdigställdes vet vi inte, men det kan ha varit 1999, det vill säga samma år som den donerades till Astrid Lindgrens barnsjukhus av Stiftelsen Jacob Wallenberg och Madeleine Sagers Minnesfond. En liknande men ej identisk skulptur finns på Junibacken på Djurgården i Stockholm.

Inte oväntat finns det ett stort antal verk på Astrid Lindgrens Barnsjukhus av olika konstnärer som många gånger återspeglar Astrid Lindgrens sagovärld (se Kulturförvaltningens vid Stockholms läns landsting broschyr *Konst på Astrid Lindgrens Barnsjukhus* 2004).

Den andra Hertha Hillfon skulpturen har namnet **Vilande kvinna** och är uppsatt på väggen i trapphuset på CMM (Fig. 16).

Fig. 16. Hertha Hillfons skulptur *Vilande kvinna* på väggen i trapphuset på CMM (kroppens längd 170 cm) (foto Håkan Eriksson 2015).

Exakt vilket år den gjordes vet vi inte, men Lars Terenius (se ovan avsnittet om Anish Kapoor skulptur) inköpte även detta verk för Stiftelsen CMM:s räkning av Svenska Shell AB (1999) som i sin tur köpt det 1976. Eftersom CMM är en fristående stiftelse så finns skulpturen inte registrerad hos Stockholms läns landsting och inte heller hos Statens konstråd.

Slutkommentar

Om du som läsare av denna artikel tycker att vi borde berört fler eller andra skulpturer eller diskuterat dem vi tagit upp ur andra synvinklar så har vi förståelse för det. Men avsikten med artikeln har aldrig varit att vara heltäckande utan snarare att stimulera andra att komma med egna bidrag eftersom konst ju är en mycket personlig sak. Så fatta pennan!

Författare:

Håkan Eriksson. Född 1945.
<http://www.wikiks.se/wp-content/uploads/2015/12/Håkan-Eriksson.pdf>

Jan Lindsten. Född 1935.
<http://www.wikiks.se/wp-content/uploads/2015/12/Jan-Lindsten.pdf>

16-03-11. Uppdaterad 16-12-01